

התמודדות חינוכית מול יחוד האדם

א. אדם נברא יחידי

1. יחודו של האדם

המשנה (סנהדרין לו, ע"א) מספרת לנו: "אדם נברא יחידי, להגיד גדולתו של הקב"ה שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד כולן דומים זה לזה, ומלך מלכי המלכים, הקב"ה, טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו, לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם". מכיוון שהאדם נברא יחידי פועמת בו שאיפה ליחידות. לעתים טבועה בו מידה כזו של יחידות עד שאינו מסוגל לסבול אישיות אחרת החיה את תפקידו המיוחד בעולם. על הפסוקים בספר בראשית (פרק ג', ד-ה): "ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמותן, כי יודע אלוקים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלוקים יודעי טוב ורע", רש"י מסביר בעקבות המדרש, שטענת הנחש הייתה: "שכל אומן שונא את בני אומנותו, מן העץ אכל, וברא את העולם". "אומן" אינו אדם העובד עבודה פשוטה אלא יש לו עבודת אומנות, עבודת יצירה **ייחודית**, עבודה מיוחדת שהתמחה בה. הוא מרגיש שרק הוא מסוגל ליצר את הדבר המסוים שהוא בונה ומפתח. אומן שונא את בני אומנותו, כי הם נוטלים ממנו, בעצם, חלק מהמיוחדות שבו.

לעתים מרגיש האדם שהוא יכול, ואפילו חייב, להביא לעולם **בשורה חדשה ומיוחדת על פי דרכו וטבעו**, ברגע שהוא רואה בשני מתחרה לאותה נקודת היחוד שבו, אישיותו מתקוממת. לא במקרה הנחש הקדמוני מצליח להטעות את חוה ולשכנע אותה שהיא לא תמות אפילו אם היא תאכל מעץ הדעת. הוא מסביר לה שעץ הדעת הינו הנקודה המיוחדת של הבורא ולכן הוא מעוניין שאף אחד אחר לא יתדמה אליו ב"אומנותו".

קיים בנשמת כל אחד תוכן פנימי עמוק ומיוחד, והוא חש בשליחות לבטא אותו ולהוציאו מהכוח אל הפועל. כמעט כל אחד נושא בקרבו את דברי המשנה באבות (פרק ד' משנה ג) "אין לך אדם שאין לו שעה", שפשט הדברים הוא, שאסור לנו לזלזל באף אחד מהנבראים, כי אין אדם בעולמו של הקב"ה שאין לו שעה מיוחדת לבטא את תוכנו הפנימי ולחיות את תפקידו המיוחד לו.

בדרך זו אפשר להבין את ההתייחסות המעוררת תמיהה, של יהושע בסוגית אלדד ומידד המתנבאים במחנה. הרי יהושע היה צריך לשמוח לראות שהנבואה מתפשטת בעם ישראל ולא מצטמצמת למשה רבנו והזקנים בלבד! אלא שיהושע ראה באלדד ומידד אנשים שרצו ליטול אומנותו של משה רבנו (ע"פ פירוש "דעת זקנים מבעלי התוספות"). יהושע, תלמידו הגדול של משה, אינו יכול לסבול מציאות כזאת. עוד אמרו, שכשהודי נפטר מן העולם עצם מיתתו מהווה חילול ה', וזאת לאור הדברים שהזכרנו, משום שכל אדם נושא את המיוחדות שבו, ומשום שכל יהודי הוא אות בתורה עם התוכן העצמי שבו, עם מותו נחסרה בעולם אותה הנקודה המיוחדת בעבודת ה' שלו. לכן אומרים "קדיש" על מנת לרומם את שם ה' בעולם ("יתגדל ויתקדש שמייה רבא"). בגלל החלל שנוצר שצריך עתה למלאותו.

2. לחיות את המיוחדות

גרסינן בגמרא (בבא מציעא ל, ע"ב):
 "והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון" – זה בית חייהם" [ללמוד להם
 אומנות להתפרנס בו" – רש"י].

ויש להבין מה הצורך להודיע לבני ישראל אומנות? הרי כל אחד יחפש לעצמו אומנות
 וילמד אותה, וכי בדבר זה היה צריך עם ישראל למשה רבינו שידריך אותם? ניסיון לתרץ
 קושיות אלה, מופיע במאמר נפלא של מו"ר הרב שלמה וולבה שליט"א, שהתפרסם
 בחוברת "בצל החכמה", להלן עיקרי הדברים.

מספר "חובות הלבבות" נראה כי אומנות אינה עניין שיבחר כל אדם מה שירצה, ב"שער
 הבטחון" פ"ג הוא כותב: "ולכל אדם יש חפץ במלאכה או סחורה מבלתי זולתה, כבר
 הטביע ה' לה בטבעו אהבה וחביבה, ...ומי שמוצא במדותיו וטבעו כוסף אל המלאכה
 מהמלאכות, ויהיה גופו מתאים לה יפנה אליה ויעשה אותה סיבה להשגת פרנסתו ויקבל
 עליו את מתיקותה ומריעותה".

הרי אומנות הוטבעה באדם בהשגחה עליונה שכוחות נפשו וגופו מתאימות לה,
 והוטבעה בו גם נטיה אל אומנות זו. אין זה תלוי בסתם חיפוש מקצוע אלא כל אדם יכול,
 וצריך להרגיש בעצמו למה הוא נוטה, ולמה הוא מוכשר. ומכל מקום גם אחרי שהוטבעה
 באדם תכונה ונטיה לאומנות מיוחדת רואים כמה מתלבטים ומחפשים עד שמחליטים
 לאיזה מקצוע כדאי ללמוד ולהתמסר. ולכן שייך היטב בעניין זה: "והודעת להם את בית
 חייהם", שהנביא יגיד להם בכוח נבואתו מהו בית חייהם הפרטי של כל אחד ואחד.
 נמצאנו למדים כי אומנות היא "בית חייהם" ממש, שבה האדם חי ומתפתח, מוצא בה
 סיפוק וחיות, כי האומנות היא חלק ממהותו העצמית ואינה סתם מקצוע שאינו שייך
 לעצמו!

הגר"א בפירושו על ספר משלי (פרק ט"ז, ד) מחדד את הדברים וזה לשונו: "לכל אדם
 יש לו דרך בפני עצמו לילך בו, כי אין דעתם דומה זה לזה ואין טבע שני בני אדם שווה.
 וכשהיו נביאים, היו הולכים אצל הנביאים לדרוש את ה', והיה הנביא אומר ע"פ משפט
 הנבואה דרכו אשר ילך בה **לפי שורש נשמתו ולפי טבע גופו**".
 על הפסוק "לא יהיה בך עקר ועקרה" בפרשת עקב, כתב בעל הטורים: "בדברי תורה".
 וכוונתו שבפסוק זה ישנה הבטחה לכל אדם מישראל שאף אחד לא יהיה בבחינת "עקר"
 בדברי תורה. כל אחד מישראל מובטח שיוכל לחדש חידושים משלו, חידושים בחלק שלו
 בתורה, ולכן צריך להודיע להם את בית חייהם, לדעת כל אחד את נטיותיו בנוגע לאומנות
 ולתורה. אומנות של אדם מסמלת את המיוחדות שבו בחיים המעשיים, וחלקו בתורה הוא
 נוגע לחיים הפנימיים והרוחניים יותר באדם.

3. החיקוי שייך לכסילים

מתוך ריבוי האפשרויות הקיימות בחיים צריך כל אחד ואחד לברר לעצמו את הדרך
 המתאימה לכוחותיו, תכונותיו ורצונותיו. באמת צריך כל אחד לנביא שיודיעו בית חייו,
 אלא דבהעדר נביאים צריך כל אחד בעצמו לעמוד על הנקודה הפנימית שבו. לצורך זה יש
הכרח להשתחרר מהחיקוי והפזילה אל עבר אחרים על מנת להגיע לעצמנו.
 בדרך זו אפשר להבין את דבריו של המהר"ל, ששאל למה לא הגן קרבנו של הבל עליו
 שלא ירהג? והלא ה' שעה אל הבל ואל מנחתו! ותירץ המהר"ל כי אמנם קרבנו של הבל
 התקבל מפני שהוא הביא מבכורות צאנו ומחלביהם שלא כקין, אבל הוא הקריב את
 הקרבן מפני **שראה שקין הביא**, והתורה מרמזת זאת במילה אחת משמעותית ביותר

"והבל הביא גם הוא" (בראשית ד', ד), כלומר לא מיוזמתו. ולומדים מכאן שקרבן או מצוה שאדם עושה בתורת חיקוי ולא מיוזמתו הוא, אינם יכולים להגן עליו.

זה הכלל: מה שאין אדם עושה מעצמו, ומתוך הכרת כוחותיו העצמאיים אין בו סימני חיים! כך יתפרש הפסוק "שונא מתנות יחיה" (משלי ט"ו, כז), שכל עוד הוא מזדקק לאחרים אין לו חיות עצמית, ובלשונו של הגר"א, "ושונא מתנות יחיה" – שחיי חיים, והאוהב ומצפה למתנות – **שחיי אינם חיים**. אם אדם מתפעל ומתרשם מדעת חבריו, ומאמץ לעצמו הנהגות מסוימות המנוגדות לטבעו ותכונותיו, בוודאי שהוא ילך וישתבש, ובסופו של דבר ימצא את עצמו במצב של חולשה רוחנית, וירגיש הרגשה של חוסר סיפוק שאין הוא חי את התוכן הפנימי העצמי.

לעתים ייתכן כי שני בני אדם יעשו את אותו המעשה, ובעצם אינו דבר אחד. לאחד הדבר יועיל ואילו לשני יזיק. לדוגמה, ייתכן מצב בו שני בני אדם ינהגו בדרך של פרישות וסגפנות, לאחד תהיה הפרישות חיובית (לשם תיקון ומיצוע המדות) ואילו לשני תהיה הפרישות שלילית, כיוון שמטרתו לענות את גופו מתוך חיקוי ומחשבת טעות שבדרך זאת יתקרב לה', ולמעשה הורס הוא את הכלי שבו שוכנת נפשו.

מובא על זה משל מופלא ב"אלפא ביתא דבן סירא" (מופיע בספר "החברה והשפעתה" של הרב בהר"ן, עמ' 120) "...מפני מה העורב הולך ברקידה? פעם אחת ראה העורב ליונה ההולכת בטוב, ישרה בעיני הליכת היונה. אמר בליבו: 'אלך גם אני כמותה!' והיה משבר עצמי בהליכתו, והיו העופות משחקים בו. נתבייש העורב ואמר: 'אחזור להליכתי הראשונה', בא לחזור, **ולא היה יכול**, לפי ששכח הליכתו הראשונה והיה כמרקד, ולא עלתה בידו **לא הליכה ראשונה ולא הליכה אחרונה**!"

4. "הולך ביושרו ירא ה'"

תוכן הדברים שהבאנו לעיל נלמדים מדברי הגר"א בפירושו על ספר משלי, על הפסוק "הולך ביושרו ירא ה'", ונלוז דרכיו בזהו" (משלי י"ד, ב) מי שהולך בדרך ישרה **שלו** הוא הנקרא ירא ה', ומי שלא הולך בדרך הישרה בשבילו, דרך עצמית, אין בו יראת שמים ומבזה את ה'!

הגאון מסביר את הפסוק בצורה נפלאה וזה לשונו: "כי כל אדם צריך לילך בדרך הצריך לו, כי אין מידות בני אדם שוות זו לזו, ולכן הולך **ביושרו**, בדרך הישר שלו, אף על פי שבעיני הבריות הוא רע, כי אינן ידועות מה שהוא צריך, והולך ביושרו הוא ירא ה'! ונלוז בדרכיו" מי שמעקם דרכיו הצריכים לו בשביל להתגאות בעיני הבריות לעשות דבר הישר בעיניהם... בזהו ה'! כי הקב"ה יודע מה שהוא צריך והוא אינו עושה הצריך לו, ועושה הישר בעיני הבריות, הרי עליו יראת בשר ודם ואין עליו יראת ה'!"

לאמור, רק אדם שהולך ביושרו שלו ע"פ **נטייתו ותכונותיו האישיות** נחשב לירא ה', וכל מי שמעקם דרכיו – הקב"ה בזהו.

גדולה היא מעלתו של אדם המשתדל למצוא בתוך עצמו את הכוחות הדרושים להתגבר על מכשולי החיים, ואינו מוכן בנקל להיות תלוי באחרים. כך יוסברו אולי דברי הגמרא (ברכות נה, ע"ב) האומרת שאדם שנהיה חולה, לא יגלה ביום הראשון את מחלתו לאחרים, כדי שלא ירע מזלו. יש לתמוה, לכאורה, מדוע על החולה להסתיר ביום הראשון את מחלתו? מסביר זאת הרב קוק בספרו "עין אי"ה", **שאחת מהתכונות היקרות של הנפש היא שאדם יעזור לעצמו מבלי להזדקק לטובה מזולתו**, כי האדם צריך שיחזק את עצמו בכוחו העצמי מבלי להשען על עזרה מאנשים אחרים, בין בעניינים **גשמיים** ובין בעניינים **רוחניים**.

5. מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי?

מסופר על אחד מחסידיו של המגיד מזלוטשוב ששאל את רבו: "נאמר בספר תנא דבי אליהו לפיכך היו אומרים כל אחד ואחד מתי יגיעו מעשי למעשי אברהם יצחק ויעקב? מה כוונתם של דברים אלו? כלום אין זו העזה שאדם רואה את עצמו מסוגל לעשות כמעשה האבות הקדושים?" השיב הרבי: "כשם שהאבות יסדו עבודה חדשה מיוחדת, איש איש לפי סגולתו, אברהם ע"פ מידת החסד, יצחק – עבודת הגבורה, יעקב – התפארת, כך גם אנו חייבים, איש לפי תכונתו ולפי יכולתו לחדש דבר לאור התורה והעבודה ולעשות את חיינו בחינת 'תעשה ולא מן העשוי'".

עם כל אדם בא חידוש לעולם, משהו ראשוני ויחודי שעוד לא היה כמותו. כל אדם חייב לדעת לכוון בדעתו שהוא יחיד בעולם בבחינתו ועדיין לא היה בעולם כדומה לו, שאילו כבר היה כמותו שוב לא היה צריך בו שיבוא הוא לעולם, וזה מחייב אותנו להתפתח ולהביא לכלל מעשה את הנקודה הפנימית הייחודית שבנו.

בני אדם שונים זה מזה בתכלית, לכל בני האדם הדרך פתוחה לקב"ה, אבל אין היא דרך אחת לכולם, אלא איש איש לפי דרכו. מגדולי עולם יש ללמוד מהי גדולה וקדושה, מהי התמדה וענווה, אבל לימוד זה אין פירושו חיקוי, ואפילו אם אין בידנו לעשות אלא דבר מועט לפי ערך מעשיהם של האבות, יש בו במיעוט הזה ערך לעצמו באשר **אנו עושים אותו לפי דרכנו וייחודנו ובכוחותנו שלנו**.

ב. החינוך תוך שמירת יחודו של המתחנך

1. "חנוך לנער על פי דרכו"

הגר"א בפירושו למשלי (כ"ב, ו) מסביר בנוגע לפסוק המציין לחנך על פי דרכו, שחייבים לעמוד על הדרך האישית של החניך אם רוצים לחנך ולהשפיע עליו, וזה לשונו: "אי אפשר לשבור דרכו, כלומר מזלו שנוצח בו, אלא שניתנה הבחירה ביד האדם שיוכל לאחוז במזלו ולהעמידו כפי שירצה. (וכמו שאמרו במסכת שבת דף קנו, ע"א שאדם שנוצח במזל מאדים יהיה אדם שופך דמים. רב אשי מגדיר ואומר שיוכל הוא לבחור להיות מקיז דם, גנב, שוחט או מוהל) וזכר אלו השלושה לפי שמזלו מורה שיהיה שופך דמים, אך בעזרת בחירתו יוכל לבחור באלו השלושה: או מוהל והוא צדיק שעושה מצות עשה, או שוחט שהוא בינוני, או גנב והוא רשע השופך דמים כמשמעו. וזה שנאמר: 'חנוך לנער על פי דרכו' **לפי דרך מזלו וטבעו תחנכהו ותדריכהו לעשות מצוה** ואז כאשר יזקין לא יסור ממנה' (סוף הפסוק), אבל כשאתה מכריחו **נגד טבעו**, עתה ישמע לך מיראתו אותך, אבל אחר כך בעת יוסר עולך מעל צוארו יסור מזה, כי אי אפשר לו לשבר מזלו", עכ"ל הגר"א.

וצריכים להבין שילד הנמצא תמיד בפעולה אי אפשר לעשותו תלמיד מבריק ושקדן אם זה מתנגד לאופיו המיוחד והטבעי, ואם מחייבים אותו ומצליחים "לכופף אותו" הרי באותו רגע יש בנו הרגשה שהצלחנו לחנך את הילד, אבל בסופו של דבר **כל הפעולה הזאת מתבררת כפעולת קלקול בילד**. ולאחר זמן הילד יבחר בדרך שלו בלי להתחשב ולהתייעץ אפילו עם הוריו ומחנכיו! וזהו כלל גדול בחינוך להצמיח ילד לפי דרכו. הרבה פעמים רואים עד כמה הורים מחנכים את ילדיהם "על פי דרכו", **דרכו של ההורה!** יש שהורים זוכרים שלא זכו במשהו בימי ילדותם והם רוצים להעניק זאת לילדיהם. הורים עניים-מפנקים את ילדיהם, הורים שלא השיגו מעמד גבוה בחברה – דורשים מילדיהם הצטיינות בלימודים, ושוב זה לא מה שהילד צריך על פי דרכו ואופיו, אלא האבא רוצה לראות בבנו את ה"במקום שלו".

בעבודתנו החינוכית אנו זקוקים לשני כוחות: לכווח בנייה ולכווח הצמיחה. ילד כיצור חי שגדל, מתפתח בגופו וברוחו, אבל אי אפשר לסמוך על הצמיחה הטבעית בלבד, אלא חייבים גם לבנות יסודות מוצקים לאישיותו. אם מזניחים את הבנין של הנער וסומכים רק על צמיחתו הטבעית, על פי הנתונים שנולד אתם, הוא יהפוך במהרה לפרא אדם. גם מצד שני, אם רק נבנה אותו מבחוץ עשוי הוא להפוך ל"רובוט" ובוודאי ליצירת רובוט אין שום קשר עם "חינוך".

אם מנסים להקנות לנער מידות טובות מבלי להתחשב בכוחות הצמיחה שלו הדברים אינם נכנסים לליבו של המתחנך, כוחות הצמיחה שלו מתנוונים, וכשיגדל ויעשה את הפעולות שלמדו אותו הוא יפעל באופן המוגדר "מצות אנשים מלומדה", בלי שום יוזמה עצמית בעבודת ה', בלי קשר חי עם בורא עולם. זהו הכלל היוצא מהפסוק במשלי "חנך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה".

צירוף שני הכוחות יחד ושילובם, מצד אחד להתחשב בדרכו, בדרכו המיוחדת של המתחנך, בכוחות הצמיחה שבו, מצד שני להשתדל לבנות אצלו התייחסות נכונה לחיים ולסביבה, ולכוון אותו בעבודת ה' שלו, היא הדרך הנאותה בעמלנו.

2. עבודת החינוך – חינוך מיוחד

עבודת החינוך היא לנצל לטובה את התכונות של החניך, זה מחייב את המחנך לעמוד על תכונות תלמידיו, שידע כיצד לכוון את חינוכם, כי ברור שאי אפשר לחנך את כל התלמידים במתכונת אחת.

בפרשת ויחי, יעקב אבינו מברך את בניו. רש"י בפירושו שם (פרק מ"ט, ז) מסביר שמדובר בתוכחות יעקב לבניו. צריך להבין מדוע רש"י מדבר על תוכחות כשהתורה בעצמה מעידה שעוסקים בברכת יעקב לשבטים! (פסוק כח: "ויברך אותם איש איש כברכתו ברך אותם"). התשובה היא, שברכות יעקב הם בירורים ועצות חינוכיות בחינוך בניו על פי האופי המיוחד לכל אחד ואחד. הפסוק מדגיש את העניין בצורה נפלאה. יעקב מברך אותם "איש איש כברכתו!" תוכחה היא בירור, ביקורת חינוכית, שמאירה לאדם נקודה אחת מיוחדת ואופיינית לו בחייו, שלא נתן דעתו עליה בצורה מספקת ולא פיתחה כראוי ולכן יעקב מגלה לבניו את מהותם הפנימית על מנת שיוכלו לעבוד על עצמם, להתעלות ולהתגבר, ולשקוד על הצריך תיקון.

דוגמה בולטת למשימה המוטלת על המחנך לחנך את תלמידיו באופן המתאים לתכונות הנפש של כל אחד ואחד מצאנו בפירושו של הרב שמשון רפאל הירש בפירושו על התורה (בראשית כ"ה, כז). הרב בפירושו תמה על הדרך החינוכית של יצחק שרצה לגדל גם את יעקב וגם את עשיו בדרך אחת. כולנו נוכחנו, בסופו של דבר, שעשו הפנה עורף לחינוך של אבותיו ורק יעקב נשאר נאמן לאמונתו של סבו הגדול – אברהם אבינו. נביא כאן את דברי הרש"ר הירש:

"בשום מקום לא נמנעו חכמים מלגלות חולשות ושגיאות, קטנות כגדולות, במעשי אבותינו הגדולים, ודווקא על ידי כך הגדילו תורה! אף כאן (בפרשת תולדות כ"ה, כז) הערה אחת שלהם מרמזת לנו, כי הניגוד העמוק שבין אברהם היה לא רק בתכונותיהם אלא גם בחינוכם הלקוי, כל עוד היו קטנים לא שמו לב להבדלי נטיותיהם, תורה אחת וחינוך אחד העניקו לשניהם ושכחו כלל גדול בחינוך 'חנך לנער על פי דרכו'. יש לכוון את החניך בהתאם לדרכו המיוחדת לו בעתיד, ההולמת את התכונות והנטיות הרדומות שבעמקי נפשו. התפקיד היהודי הגדול אחד ויחיד בעיקרו, אך דרכי הגשמתו רבות ורב־גוניות, כריבוי תכונות האדם.

אילו העמיקו יצחק ורבקה לחדור לנפשו של עשו, אילו הקדישו לשאול את עצמם, איך יכולים גם האומץ, הכוח והגשמיות להטות שכם לעבודת ה' כי אז הגיבור שלעתיד לא היה הופך לגיבור ציד אלא לגיבור לפני ה'".

3. השפעה חינוכית ושמירת האישיות

כל מי שעוסק בהשפעה על אחרים או שמתפקד בתור מחנך או מנהיג ציבורי, צריך להקפיד שלא ישתלט על אישיותו של המושפע עד שיטשטש או לפעמים אפילו יפגע במודעות של המושפע לתכונותיו העצמיות. תפקיד המחנך היא **סיוע לגלוי ה"אני" העצמי של החניך**.

הרב קוק זצ"ל עמד על הצורך לשמור על יחודו וטבעו של האדם. בספרו "עין איה" (ברכות פרק ט"ו, סעיף סג) כותב הרב עצה למחנך ולחניך כאחת: "כשם שהאדם צריך להגביר כוח עצמו שלא יהיה מושפע מאחרים יותר מדי, כן צריך, המחנך, שלא לחפוף להיות יותר מהראוי משפיע על אחרים לאכוף עליהם לקבל את מידתו, דעותיו הפרטיות וכל כיוצא בזה".

על דברי הגמרא: "שלושה רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן: שאור, מלח וסרבנות" (ברכות לד, ע"א) מסביר הרב קוק מהו הקשר בין מלח, שאור וסרבנות, (ההסבר מופיע בספרו של הרב פילבר "ארץ ושמים", עמ' 55).

ישנם שני מיני סרבנות: האחת היא סרבנות **פסיבית**, והיא הסרבנות שעוסקת בה הגמרא, כאשר האדם מסרב להיענות לבקשה שמבקשים ממנו ועומד על דעת עצמו שלא להתבטל מפני דעת זולתו. סרבנות זו יפה כשהיא באה במידה הראויה במקום הנכון, אם כהתנגדות לסובבים אותו המבקשים להעביר את שורת הישר, הצדק וכיוצא בזה. אך אם עמידתו על דעתו בחלק זה עוברת את הגבול עד שהאדם אינו מוכן להקשיב לדברי זולתו בדברים הנוגעים לעצמו, אפילו במקום הראוי, זהו "רובו קשה" בתחום ה"סרבנות". החלק השני של הסרבנות היא סרבנות **אקטיבית**, שהאדם הוא כל כך סרבן שלא להתחשב בדעת חברו, עד שאין הוא מסתפק במה שאינו מבטל את דעתו מפני דעת חברו, אלא שהוא עוד רוצה לכפות את דעתו עד שחבריו יבטלו את דעתם מפני דעתו. כדי להמחיש את שני סוגי הסרבנות הללו הקדימה הברייתא את השאור והמלח לסרבנות מפני שפעולות השאור והמלח מאפיינות וממחישות את שני סוגי הסרבנות.

השאור לא רק פועל על העיסה אלא משנה את טבעה ומקרבה לתכונת השאור. לכן כל עוד שמשתמשים בו במידה מועטת הוא ממלא יפה את תפקידו ומשביח את העיסה. אך אם יפעל השאור יותר ממידתו הוא יגרום רק לקלקולה של כל העיסה עד שלא תהיה ראויה ליעודה!

המלח נותן טעם בתבשיל, כלומר, משפיע על הזולת אלא שאין הוא משנה בהשפעתו את עצם טבע המאכל, אלא מוסיף בו טעם מסוים, אך אם האדם ירבה בנתינת מלח, כלומר, שישפיע יותר מדי על החניך הוא יגרום לקלקול בתבשיל שאינו ראוי לאכילה!

דוגמה נוספת להתייחסות הרב קוק לנושא שלנו שעיקרו שמירת יחודו של החניך גם כשאנשים אחרים מנסים להשפיע עליו, מובאת בפירושו ב"עין איה" (שבת יט, ע"א). הגמרא אומרת שם, שמי שנותן בגד לכובס ימסור לו אותו במידה, ויטול אותו ממנו במידה, שאם הגדילו – הפסיד את הבגד שמתחו, ואם קיצרו – הפסידו שכיוצו. הגמרא כאן רומזת לנו על הנהגה נכונה בנידון שלנו: כשם שניקיון הבגד יפה ומועיל אך עם זאת צריך להיזהר שהכביסה לא תקלקל או תשחית את עצם הבגד, כך צריך האדם להשכיל בהנהגתו עם כוחות הנפש שלו, שיחד עם הטיפול בכוחות נפשו וזיכוכם יש להקפיד שלא לשנות או להחליף אותם מכפי טבעם, מפני שהדרך הזו לא תצלח.

הרב קוק זצ"ל היה מאוד רגיש לנקודת הטיפול של האישיות יחד עם שמירת המיוחד שבכל אחד ואחד. הוא מבטא זאת באזהרה למחנכים המופיעה בספרו "אורות הקודש" (ח"ג, עמ' קמ) וז"ל: "באים מחנכים מלומדים, מסתכלים בחיצוניות, מסיחים דעה גם הם מן ה"אני", ומוסיפים תבן על המדורה, משקים את הצמאים בחומץ, מפטמים את המוחות ואת הלבבות **בכל מה שהוא חוץ מהם**, וה"אני" הולך ומשתכח..."

ובכל זאת חייבים אנו, להגיע לנקודת "שביל הזהב", מצד אחד, חייב האדם לתקן את עצמו, להתקדם ולהשתפר, ולהתגבר על נטיות נפשו וטבע אופיו ולא להסתפק בכישורים והאופי שאתם הוא נולד. מצד שני, כל חינוך בדרך של כפייה, כנגד הטבע והנטיות הטבעיות – לא יצליח. לכן כותב הרב ב"עין איה" (שבת פרק ב', סימן צח): "צריך להכיר בדעת וחכמה את אמיתיות הנטיות הטבעיות של האדם ולהעלות אותם שיתנהגו על פי תכונתן, לא מצד הנטייה הטבעית השפלה כי אם לכוון אותן על פי תכליתן".

עבודה קשה היא זאת, להכיר את עצמו עד כדי כך שהאדם צריך להיות מסוגל לראות בתוך עצמו מהי הנקודה האופיינית לו ולכוונה למטרה עליונה יותר בלי לסטות מהאופי המיוחד שבו. כבר הזכרנו שלצורך זה היו בני ישראל, שזכו לחיות בתקופה שהייתה נבואה בעם, הולכים לנביא ושואלים אותו שיגלה להם את נקודתם הפנימית על מנת לעבוד עמה ולשכללה.

לרוב, המחנך רוצה לקדם את החניך במהירות, שיגיע למדרגות גבוהות ונשגבות, אך גם לעניין זה צריך זהירות גדולה. הרב ב"עין איה" (ברכות פרק ט', סימן שלו) מתייחס לכך וכותב, שאיש גדול המשפיע על הקטנים צריך לכוון את השפעתו ולמסור את המסר הגדול **לפי ערכם של המקבלים**: "לפעמים יעמיד המדריך את העניינים באופן שיהיו נדחקים המקבלים להתרומם על ערכם ולקבלם, ולפעמים ישפיל את העניינים עד ערכם, ובכך יגדלו דווקא בהחנכם ע"פ דרכם וערכם... כי החינוך הכללי של אומה שלמה צריך גם הוא להיות **בנחת והדרגה** ועל ידי ההתרגלות של הערך הראוי להם יוסיפו יתרון".

4. שמירת יחוד בציבור

שמירת יחוד אינה נוהגת רק ברמה של הפרט אלא גם במסגרת הציבורית, וכך מבאר הרב קוק את דברי המשנה במסכת בכורים (פ"ג, משנה ג'): "אחינו אנשי מקום פלוני בואכם לשלום", ש"לכל עם ועם, ולכל ציבור וציבור בתוך עם אחד, יש דברים המאפיינים אותו ומייחדים אותו משאר עמים או ציבורים. הדבר בא לידי ביטוי גם בתחום הגשמי וגם הרוחני, וראוי שעם גדול, ככל שיהיה, לא ינצל את כוחו ועוצמתו לבלוע או לפגוע בעם אחר הקשור אליו... וכן הדבר נוהג גם כן בין ערים מיוחדות ביחס למטרופלין, עיר הבירה. נכון וכשר הדבר שבני העיר הגדולה והמרכזית יכירו באחיהם בני ערי השדה את היחס של הצטרפות ואחוה. אמנם **עם זה לא יאבדו דבר** בני הערים מזכויותיהם בעריהם, בין החומריות בין הרוחניות, ולכן אמרו **אחינו** אתם מתאחדים בכוח האחדות, אמנם הננו מכירים שעם זה הנכם ג"כ **אנשי המקום פלוני** ואין לנו חפץ בהסיר יחוסכם אל עיר מגורכם החביבה עליכם בטבע".

לסיכום: מסופר על ר' נפתלי אמסטרדם שהיה מגדולי תנועת המוסר, ששאל פעם את רבו ר' ישראל סלנטר מחולל תנועת המוסר: "רבי, אם היה לי ראשו של בעל "שאגת אריה", ליבו של בעל "יסוד ושורש העבודה" ומידותיו של מר (ר' ישראל) – אז הייתי יכול להיות עובד ה' אמיתי?" השיב לו רבו הגדול: "נפתלי! עם הראש **שלך** והלב **שלך** והמידות **שלך** תוכל גם כן להיות עובד ה' אמיתי!"

המשימה היא עצומה, אבל כל אחד חייב להבין, שאת העמדה של "עובד ה'" יוכל האדם להשיג רק לאחר שיעבוד עם נטיותיו וכוחותיו שלו ואופיו המיוחדים, עם הראש שלו, והלב שלו דווקא. רק כך אפשר לטפס מעלה מעלה.

הנחיה זו צריכה ללוות כל מחנך המנסה להתוות דרך חינוכית לחניכיו, ובעיקר מחנכים המשפיעים לתורה וליראת שמים. יש לזכור, כי מחנך יכול גם לחסום את כל הכוחות הטבעיים הטובים של תלמידו.

נסיים בדברים הנפלאים המובאים בספר "טל חרמון" (עמ' 342) על דמותו של המחנך: "אין מובנו של חינוך הטפת דברים חיצונית, אלא הזרמת חיים בדרך של חימום, כתנור שמתוך שהוא לוהט בעצמו בפנים הריהו מקרין חום על סביבתו, כך המחנך האמיתי מתוך שהוא חם ומלא חיים בפנימיותו הוא מסוגל להדביק ולחמם את חניכיו".